

ZABYTEK I JEGO OTOCZENIE.

Wpływ obiektu zabytkowego na atrakcyjność turystyczną i kulturalną miasta powiatowego, gminy, powiatu – studium przypadków z wybranych gmin i powiatów woj. mazowieckiego

Przygotowali:
Adam Chabiera
Damian Jaworek
Maciej Onyszkiewicz
Jan Wiśniewski

Współpraca:
dr Jacek Drozda
dr Łucja Krzyżanowska
Paweł Sielczak

Korekta:
Lidia Ścibek

ZABYTEK I JEGO OTOCZENIE.

Wpływ obiektu zabytkowego na atrakcyjność turystyczną i kulturalną miasta powiatowego, gminy, powiatu – studium przypadków z wybranych gmin i powiatów woj. mazowieckiego

Badanie zrealizowane przez
Fundację Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „STOCZNIA”

WARSZAWA, GRUDZIEŃ 2017

SPIS TREŚCI

I.	Wstęp	5
	Metodologia i realizacja badania.....	5
II.	Sierpc, Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu.....	6
	Podstawowe informacje o Sierpcu	7
	Podstawowe informacje o Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu	7
	Turystyka	8
	Wpływ Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu na lokalną społeczność	10
	Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości	12
	Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości	12
	Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku	
	w Sierpcu	13
III.	Łęza, Zamek biskupów krakowskich	14
	Podstawowe informacje o Łęży.....	15
	Podstawowe informacje o Zamku biskupów krakowskich.....	15
	Turystyka	16
	Wpływ zabytku na lokalną społeczność	18
	Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości	20
	Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości	21
	Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku w Łęży	22
IV.	Orońsko, Centrum Rzeźby Polskiej.....	23
	Podstawowe informacje o Orońsku	24
	Podstawowe informacje o Centrum Rzeźby Polskiej.....	24
	Turystyka	26
	Wpływ zabytku na lokalną społeczność.....	27
	Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości.....	29
	Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości.....	29
	Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku	
	w Orońsku	30

I. WSTĘP

Metodologia i realizacja badania

Niniejszy dokument powstał w ramach badania „**Wpływ obiektu zabytkowego na atrakcyjność kulturalną i turystyczną miasta powiatowego, gminy, powiatu – studium przypadków z wybranych gmin i powiatów woj. mazowieckiego**”, realizowanego dla Mazowieckiego Instytutu Kultury.

Badanie miało na celu przyjrzenie się temu, w jaki sposób obiekty zabytkowe oddziałują na atrakcyjność kulturalną i turystyczną na otoczenia/miejscowość. Wyszczególniliśmy potencjalne obszary lokalnego wpływu zabytku, którym przyglądaliśmy się w trakcie badania, były to: oferta kulturalna, ekonomia, środowisko naturalne, jakość życia, tożsamość lokalna. Innym celem badania było wskazanie głównych czynników sprzyjających i utrudniających rozwój atrakcyjności wybranych miejscowości.

Badanie miało charakter pilotażu i służyło dostarczeniu wiedzy, wskazówek i inspiracji pomocnych w prowadzeniu rozbudowanych badań oraz w tworzeniu dokumentów strategicznych dotyczących rozwoju kultury i turystyki w województwie mazowieckim. Ze względu na pilotażowy charakter badania przyglądaliśmy się jedynie wybranym obszarom i elementom wpływu zabytków.

Metodologia i realizacja badania

Badanie polegało na przeprowadzeniu trzech studiów przypadków w celowo wybranych

miejscowościach. Zgodnie z przyjętym założeniem, cel naszych wizyt stanowiły miejscowości mazowieckie, różniące się od siebie parametrami społeczno-administracyjnymi (różny status prawny, liczba mieszkańców), ale jednocześnie należące do tej samej grupy ośrodków, znajdujących się w wyraźnym oddaleniu od największych miast województwa. Ważnym wymogiem było zlokalizowanie w miejscowości co najmniej jednego, wyraźnie wyodrębnionego zabytku, który uchodzić może za najważniejszą atrakcję turystyczną miejscowości. Dodatkowym założeniem było wybranie takich miejscowości, które ukazywałyby różne określone przez nas typy wpływu.

Na naszej wstępnej liście znalazły się: 1) **Sierpc**, miasto powiatowe, siedziba wiejskiego skansenu, 2) **Iłża**, siedziba gminy i miasto w cieniu średniowiecznego zamku biskupów krakowskich, 3) **Orońsko**, w którym zabytkowy pałac pełni funkcję siedziby Centrum Rzeźby Polskiej.

Podczas wizyt badawczych postugiwaliśmy się następującymi metodami: wywiady indywidualne, wywiady grupowe (diady, triady), sondy z mieszkańcami, obserwacje terenowe oraz badanie metodą mystery shopping. Naszymi rozmówcami byli pracownicy samorządowych biur promocji, członkowie stowarzyszeń pasjonackich, przedstawiciele muzeów i instytucji kultury lokalni przedsiębiorcy lub przedstawiciele branży usługowej oraz „zwykli” mieszkańcy.

II. SIERPC, MUZEUM WSI MAZOWIECKIEJ W SIERPCU

Podstawowe informacje o Sierpcu

Podstawowe informacje o Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

Turystyka

Wpływ Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu na lokalną społeczność

Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości

Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości

Rekomendacje dot. funkcjonowania zabytku w Sierpcu

Podstawowe informacje o Sierpcu

Sierpc jest małym miastem powiatowym położonym w północno-zachodniej części woj. mazowieckiego, 35 km od Płocka. Na terenie Sierpca znajduje się kilka dużych, rozpoznawalnych zakładów produkcyjnych – browar Kasztelan, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska oraz Zakład Przetwórstwa Mięsnego „Olewnik”.

Biorąc pod uwagę zabytki Sierpca, największym i najczęściej odwiedzanym obiektem jest Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, do którego należy dawna siedziba ratusza miejskiego oraz skansen. Poza Muzeum oferta miasta skierowana do przyjezdnych jest stosunkowo nieduża. W trakcie przeprowadzonej w ramach badania sondy ulicznej większość mieszkańców nie potrafiła wskazać innych, poza skansenem, atrakcji wartych odwiedzenia. Nie oznacza to jednak, że w mieście nie ma żadnych innych obiektów zabytkowych. Zdecydowaną większość z nich stanowią obiekty sakralne: kościół farny pw. św. Wita, Modesta i Krescencji (najstarszy zabytek Sierpca), kościół pw. św. Ducha, klasztor oraz kościół pw. Najświętszej Marii Panny (największy zabytkowy zespół architektoniczny). Do pomniejszych zabytków sierpeckich należą neogotyckie murowane jaski wybudowane w 1830 roku oraz zabytkowe nagrobki znajdujące się na cmentarzu parafialnym. Oprócz tego wokół Sierpca bieżą liczne szlaki turystyczne, zarówno piesze, jak i rowerowe.

Jak widać z tego przeglądu, zaletą Sierpca jest stosunkowo duża liczba obiektów zabytkowych

jak na miasto powiatowe w województwie mazowieckim. W Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu organizowanych jest wiele imprez i wydarzeń o charakterze kulturalnym promujących regionalną historię – skierowanych zarówno do mieszkańców Sierpca, jak i przyjezdnych. Duży wpływ na dokonany wybór miała wielofunkcyjność cechująca badany obiekt. W 2015 roku na terenie skansenu powstał hotel połączony z nowoczesnym centrum konferencyjnym, basenem, SPA i kręgielnią. Kontekst tej półzabytkowej, półnowoczesnej przestrzeni jest niezwykle istotny dla określenia roli, jaką zabytki odgrywają w realiach Sierpca.

Podstawowe informacje o Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu

Początki Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu sięgają lat 70. XX wieku, kiedy to założono Park Etnograficzny będący początkowo oddziałem Muzeum Etnograficznego. W 1987 roku połączono obie placówki i nadano im nazwę funkcjonującą do dzisiaj. Muzeum obecnie składa się z trzech części: skansenu, ratusza w Sierpcu (przekazanego Muzeum w latach 80.) oraz Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu (oddział Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu). Głównym obiektem Muzeum jest skansen. Jego powstanie zakładało tworzenie typowych wsi mazowieckich: rzędówki, ulicówki – wsi przydrożnej w zakolu rzeki Sierpienicy oraz przysiółka dworskiego. Dotychczas, po długim procesie naukowo-badawczym, udało się stworzyć rzędówkę, gdzie pozostały obiekty inwentarskie z majątku szlacheckiego Bojanowo, które obecnie tworzą skansen.

Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu jest samorządową instytucją kultury, nad którą bezpośredni nadzór sprawuje zarząd województwa mazowieckiego. Misją placówki, jak zaznacza jej dyrekcja, jest przede wszystkim ochrona i promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego. Wiąże się z tym dbanie nie tylko o atrakcyjność turystyczną miejsca, ale również o jego walory naukowe. Muzeum ma na celu gromadzenie i upowszechnianie zbiorów: budownictwa ludowego z obszaru Mazowsza północno-zachodniego, różnorodnych elementów kultury materialnej, sztuki ludowej, sakralnej, rzemiosła artystycznego i wszelkich innych elementów kultury materialnej i materiałów historycznych oraz badań etnograficznych dotyczących tej części Mazowsza. Placówka kładzie duży nacisk na opracowanie zbiorów i prezentowanie ich w formie ekspozycji stałych i czasowych.

Turystyka

Zdecydowana większość osób odwiedzających Sierpc przyjeżdża przede wszystkim (a często wyłącznie) w celu zwiedzenia Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu, w szczególności należącego do niego skansenu. Bilet wstępu na teren skansenu kosztuje 13 zł (bilet normalny) i 8 zł (bilet ulgowy). W poniedziałki wstęp jest bezpłatny, jednak w tym dniu zamknięte są wnętrza znajdujących się na terenie skansenu budynków. Wśród przyjezdnych są zarówno „turyści z przypadku” odwiedzający Sierpc w drodze pomiędzy Toruniem a Warszawą, jak i koneserzy sztuki – osoby przygotowujące się wcześniej do wizyty w Muzeum, stanowiącego główny cel ich podróży. Przyjezdni rzadko

zostają w Sierpcu dłużej, ich wizyta przeważnie trwa najwyżej kilka godzin. Drobną pozytywną zmianę w tej kwestii przyniosła budowa wspomnianego wcześniej kompleksu hotelowego. Umożliwienie turystom spoza najbliższych okolic Sierpca spokojniejszych i dłuższych wizyt było, według deklaracji dyrekcji Muzeum, najważniejszym celem budowy hotelu.

Najliczniejszą grupę osób odwiedzających Muzeum Wsi Mazowieckiej stanowią jednak wycieczki zorganizowane przez mazowieckie placówki oświatowe, ale również zakłady pracy (szczególnie od czasu oddania do użytku gości Hotelu Skansen) lub instytucje zrzeszające seniorów. Duży odsetek osób odwiedzających Muzeum stanowią klienci hotelu, który przez większą część roku (przez cały sezon, a w weekendy również poza sezonem) ma pełne obłożenie – nocuje w nim regularnie 150 klientów. Większość z nich, także osoby, które przyjechały przede wszystkim z myślą o odnowie w SPA i kąpielach w hotelowym basenie lub turystyce pieszej i rowerowej, decyduje się na wizytę w Muzeum. Bardzo mała odległość pomiędzy obiektami zachęca gości hotelowych do odwiedzenia skansenu. Potwierdza to fakt, że od roku 2015, w którym hotel został oddany do użytku, liczba osób odwiedzających Muzeum wzrosła z ok. 60 tys. do prawie 80 tys. Niestety w okresie, w którym prowadzone były nasze badania (sezon zimowy), ich liczba jest zdecydowanie niższa – podczas naszej wizyty badawczej w Muzeum nie było turystów, a obiekty muzealne były pozamykane i w praktyce niedostępne dla zwiedzających.

W Muzeum, za pośrednictwem krótkich ankiet, prowadzone są badania dotyczące odwiedzających je osób. Wypełnienie kwestionariuszy nie jest obowiązkowe, a próba badawcza bardzo mała, przez co nie można na ich podstawie wyciągać uogólnionych wniosków. Według badania większość osób indywidualnych odwiedzających skansen jest w wieku pomiędzy 31. a 45. rokiem życia, ma wyższe wykształcenie, pracuje zawodowo pochodzi z województwa mazowieckiego. Znaczącą grupę stanowią także osoby będące na emeryturze. Jak wspomniano, do danych tych należy jednak podchodzić z dużą ostrożnością.

Spora liczba osób odwiedzających Muzeum nie przekłada się jednak na liczbę osób zapuszczających się w głąb miasta i oglądających inne atrakcje turystyczne. Pozostałe zabytki są trudno dostępne (np. kościoły są, poza godzinami nabożeństw, pozamykane) oraz źle lub wcale nieoznaczone. Nie istnieje żaden system informowania turystów o ofercie kulturalnej Sierpca, a pracownicy skansenu nie kierują odwiedzających do innych obiektów zabytkowych.

Dodatkowo zniechęcająca jest sama topografia miasta – brakuje rynku lub wyraźnie oznaczonego centrum ułatwiającego orientację, zachęcającego turystów do spędzenia większej ilości czasu w Sierpcu oraz umożliwiającego organizację imprez miejskich dla przyjezdnych lub lokalnej społeczności.

Ze względu między innymi na brak odpowiedniej przestrzeni, np. sceny koncertowej lub amfiteatru, niewiele jest również w Sierpcu wydarzeń kulturalnych skierowanych do osób

odwiedzających miasto. Większość imprez i festynów organizowanych przez urząd miasta lub Centrum Kultury i Sztuki (dawny Dom Kultury) trafia przede wszystkim do mieszkańców miasta i nie sprowadza do niego turystów – „bywalców imprez”. Największym wydarzeniem kulturalnym, w którym uczestniczą również przyjezdni, jest Festiwal Smaków (hasło reklamowe miasta brzmi „Sierpc – miasto ze smakiem”) – jest to festyn połączony z koncertami znanych artystów i zespołów muzycznych odbywający się na miejskim stadionie. Oprócz tego w Sierpcu odbywa się również Ogólnopolski Plener Plastyczny, w którym uczestniczy około 20 twórców z całego kraju.

Wpływ Muzeum Wsi Mazowieckiej na lokalną społeczność

Zabytek

Oferta kulturalna

Muzeum cechuje wielofunkcyjność. Najmocniej stawia na działalność badawczo-naukową oraz edukacyjną.

Obiekt stara się wykorzystać swój potencjał komercyjny, dbając jednak, aby działalność komercyjna nie dominowała nad aspektem merytorycznym.

Muzeum dba o kwestie autentyczności i „żywego” dziedzictwa lokalnego (m.in. stałe współpracuje z lokalnymi twórcami).

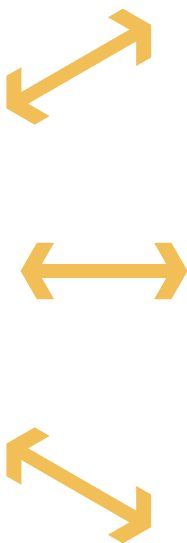
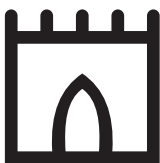
Tożsamość lokalna

Sierpczanie uznają reprezentacyjność Muzeum Wsi Mazowieckiej. Trudno jednak stwierdzić, aby silnie utożsamiali się z zabytkiem.

Do mieszkańców bardziej przemawiają funkcje rekreacyjne Muzeum niż jego misja: upowszechnianie regionalnego dziedzictwa historycznego.

Zdaniem biura promocji budowanie tożsamości nie może opierać się tylko wokół skansenu, bo pojęcie to kojarzy się z czymś dawnym i już abstrakcyjnym.

Zabytek

Jakość życia

przestrzeń, infrastruktura, subiektywna jakość

Odwiedzający Muzeum chętnie przychodzą do centrum rekreacyjnego należącego do Hotelu Skansen, w którym znajduje się SPA, basen i kręgielnia.

Wybudowanie nowej drogi do obiektu znacznie poprawiło codzienne funkcjonowanie pracownikom obiektu, turystom i mieszkańcom.

Ekonomia

Muzeum Wsi Mazowieckiej oraz Hotel Skansen zapewnia zatrudnienie okolicznym mieszkańcom.

Niewielki jest wpływ Muzeum na rozwój lokalnej oferty gastronomicznej i bazy noclegowej.

W małym stopniu na sytuację gospodarczą miasta oddziałują odwiedzający Muzeum turyści.

Środowisko naturalne

Walory przyrodnicze i bliskość skansenu mogą mieć wpływ na sprzedaż działek rekreacyjnych.

Muzeum sprzyja ochronie różnych gatunków zwierząt, głównie ptaków i pszczół.

Zadbane tereny zielone (polany rekreacyjne) mają wpływ na ogólną atrakcyjność skansenu.

Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości

Duże inwestycje – w Hotel Skansen i w drogę dojazdową do Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu przekładają się na rozwój atrakcyjności turystycznej obiektu (widać to po wzroście liczby osób odwiedzających skansen). W połączeniu z bogatą ofertą imprez okolicznościowych oraz zajęć edukacyjnych dla wycieczek szkolnych daje to możliwość podniesienia atrakcyjności miasta pod warunkiem spełnienia kilku kluczowych warunków – usprawnienia informacji dotyczącej atrakcji turystycznej oraz większej dostępności zabytków.

W Sierpcu znajduje się kilka zabytkowych obiektów sakralnych, a w okolicy atrakcje pozwalające na aktywny wypoczynek blisko przyrody – lasy, jeziora oraz piesze i rowerowe szlaki turystyczne. Daje to znaczące możliwości podniesienia atrakcyjności turystycznej miasta, co przełożyłoby się również na poprawę jakości życia społeczności lokalnej. Nie oznacza to jednak, że Sierpc ma potencjał, żeby stać się miejscowością typowo turystyczną, w której wielu odwiedzających zatrzymywałoby się na dłużej. Sporą grupę osób przyjeżdżających do Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu można zachęcić do zapuszczenia się w głąb miasta i spędzenia w nim jednego lub dwóch dni. Pomimo braku opisanej strategii rozwoju turystyki w Sierpcu w taki właśnie sposób myślą o miejscowości urzędnicy miejscy zajmujący się jego promocją.

Większa liczba turystów zwiedzających pozostałe atrakcje Sierpca mogłaby przeło-

żyć się na sytuację mieszkańców – doprowadzić do rozwoju sieci lokali gastronomicznych dostępnych również dla sierpczan (restauracji, kawiarni, barów), do wzrostu konsumpcji, a przez to zatrudnienia na lokalnym rynku pracy i ogólnej poprawy sytuacji gospodarczej w regionie.

Rozwój oferty samego Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu również przyczyni się do zwiększenia atrakcyjności turystycznej i kulturalnej Sierpca. Jednym z takich działań Muzeum mogą być usługi przewodnickie, które placówka planuje popularyzować. Przede wszystkim, jak podkreśla dyrekcja placówki, realizacja planów rozwoju skansenu – stworzenie wsi przydrożnej – oznaczałaby powstanie kolejnej atrakcji Muzeum z innymi obiektami. Wówczas byłaby szansa na zwiększenie ruchu turystycznego, to wiązałoby się z powstaniem kolejnego hotelu w okolicy, już poza terenem skansenu, z którego mogliby korzystać przyjezdni niekoniecznie odwiedzający Muzeum.

Pożądane jest także ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, który powinien dbać przede wszystkim o zaniedbane i zapomniane zabytki, zwłaszcza w małych miejscowościach i wsiach, gdzie nie ma praktycznie szans na odrestaurowanie lub „ożywienie” i poprzez nadanie mu nowych funkcji.

Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności Sierpca

Większość z barier utrudniających rozwój turystyczny Sierpca związana jest z nieefektywną współpracą pomiędzy instytucjami, brakiem

koordynacji działań i bardzo ograniczonym dostępem do informacji o mieście i znajdujących się w nim atrakcjach. Osoby przyjeżdżające do Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu nie zostają skierowane do innych miejskich zabytków, a zdobycie informacji na ich temat na własną rękę wymaga wcześniejszego przygotowania – w mieście nie ma drogowskazów, tabliczek ani mapek wskazujących przyjezdnym miejsca godne uwagi. Wynika to między innymi z braku gminnej strategii rozwoju turystyki na najbliższe lata. Pracownicy biura ds. promocji urzędu miasta mają świadomość znaczenia dokumentów strategicznych dla długofalowej polityki władz, jednak koszt wypracowania takiego profesjonalnego i rzeczywiście użytecznego dokumentu jest z ich perspektywy zbyt wysoki. Dodatkowo część obiektów zabytkowych nie jest dostępna dla turystów (jak w opisanym wyżej przykładzie kościołów).

Poważną barierą dla rozwoju atrakcyjności Sierpca są niedobory infrastrukturalne. Wprawdzie otwarcie kompleksu hotelowego Skansen częściowo rozwiązało problem braku bazy noclegowej na terenie i w okolicach miasta, jednak cena pokoju jest tam bardzo wysoka i przez to niedostępna dla wielu potencjalnych zwiedzających. Niedostateczna jest również oferta lokali gastronomicznych. Najtrudniejszą do wyeliminowania barierą jest jednak brak rynku lub innego centralnego i przyjaznego zarówno mieszkańcom, jak i przyjezdnym miejsca do spędzania czasu wolnego w mieście.

Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku w Sierpcu

- Współpraca pomiędzy Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu a urzędem miasta – możliwość pozyskania tańszych biletów przez mieszkańców Sierpca
- Organizacja większej liczby wydarzeń kulturalnych skierowanych przede wszystkim do społeczności lokalnej
- Udostępnienie skansenu mieszkańcom, jako miejsca wypoczynku, a nie tylko zwiedzania (połączone z darmowym dostępem)
- Poszerzenie oferty koncertowej Muzeum o muzykę folkową i lokalną, ludową, która wypełniałaby lukę po Festiwalu Folkowym Kasztelania
- Dostosowanie oferty Muzeum do potrzeb osób z niepełnosprawnościami
- Poprawa przepływu informacji o innych zabytkach (informacja w Muzeum na temat innych atrakcji Sierpca)
- Zwiększenie dostępności zabytków, w tym otworzenie kościołów i sanktuarium
- Opracowanie planu jednodniowej wycieczki po Sierpcu i okolicach: stworzenie mapki ze szlakami, ciekawymi miejscami i pieczęci pamiątkowej
- Przygotowanie mapki dla osób odwiedzających Muzeum i gości Hotelu Skansen z oznaczonymi pozostałymi atrakcjami miasta
- Ustanowienie społecznego opiekuna zabytków lub innego stanowiska, służącego pomocą w pisaniu wniosków, znalezieniu funduszy na działania na rzecz dziedzictwa kulturowego

III. IŁŻA, ZAMEK BISKUPÓW KRAKOWSKICH

Podstawowe informacje o Iłży

Podstawowe informacje o zamku biskupów krakowskich

Turystyka

Wpływ zabytku na lokalną społeczność

Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości

Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości

Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku w Iłży

Podstawowe informacje o Iłży

Iłża to niewielkie, 5-tysięczne miasto w południowej części województwa mazowieckiego. Znajduje się 30 km na południe od Radomia w ciągu drogi krajowej nr 9, prowadzącej w stronę Rzeszowa. Miasto może pochwalić się średniowiecznym rodowodem, o którym wymowniej niż nie tak liczne zabytkowe obiekty świadczy historyczny układ urbanistyczny. Podziwiać go można najlepiej z perspektywy zamkowego wzgórza, mając obok siebie najważniejszy z iłżeckich zabytków – średniowieczny zamek, którego mury, wraz z oryginalnie zachowaną wieżą, stanowią największą atrakcję turystyczną Iłży. W środku miasta znajduje się niewielki rynek. Przed kilkoma laty przeszedł on gruntowną przebudowę, w ramach której trawniki i inna roślinność zastąpione zostały równym brukiem. Przy rynku mieści się urząd miasta i gminy, a nieco dalej zabytkowy kościół, w którego wyglądzie trudno obecnie doszukać się cech gotyku, a w tym stylu architektonicznym pierwotnie był on wybudowany. Po licznych przebudowach w kolejnych wiekach najcenniejszym elementem kościoła pozostaje kaplica Szyszkowskich, wzorowana na wawelskiej kaplicy Zygmuntońskiej. Listę lokalnych atrakcji turystycznych uzupełniają zabytkowy kościół szpitalny, sąsiadujący z nim budynek dawnego szpitala (mieści się tu obecnie Muzeum Regionalne), XIX-wieczny piec garncarski oraz Dom Sunderlandów (w którym bywali Bolesław Leśmian oraz Jan Brzechwa; obecność literatów w Iłży stała się w ostatnim czasie ważnym elementem oddolnych działań promocyjnych). Oprócz obiektów zabytkowych, gości do Iłży przyciąga zalew z zaaranżowanymi

terenami rekreacyjnymi oraz zachowany fragment kolejki wąskotorowej, łączącej niegdyś Iłżę ze Starachowicami. Nie ma jednak wątpliwości, że największą atrakcją i potencjałem miasta jest zamek.

Iłża znalazła się na liście miejscowości odwiedzanych w ramach badania właśnie ze względu na posiadanie jednego, wyodrębnionego zabytku, który stanowi główną atrakcję turystyczną. Iłżecki zamek zdecydowanie spełnia to kryterium. Jednocześnie nie jest on jeszcze „przedsiębiorstwem turystycznym” na miarę Czerska czy zamków ze szlaku Orlich Gniazd – jest mniej znany i rzadziej odwiedzany i z całą pewnością wskazać można wiele kierunków, w których mogłaby się rozwijać oferta miejsca. Na wybór wpłynęło też funkcjonowanie w Iłży kilku innych zabytków, a także placówek i instytucji, których działanie uzupełnia i poszerza listę lokalnych atrakcji i nastawione jest na przyciągnięcie gości.

Podstawowe informacje o Zamku biskupów krakowskich

Iłżecki zamek powstał w XIV wieku z inicjatywy biskupów krakowskich. Jego najlepiej zachowana część – imponująca wieża jest jednocześnie najstarszym elementem dawnego zespołu obronno-rezydencjonalnego i ma rodowód średniowieczny.

Zabudowania zamkowe były poddawane przeróbkom i niszczone w kolejnych stuleciach. Po raz ostatni zamek zdobywany był w trakcie konfederacji barskiej. Po dokonanych wówczas zniszczeniach został on w początkach

XIX wieku ostatecznie opuszczony i popadał w coraz większą ruinę (przy znaczącym wkładzie ze strony mieszkańców Iłży, którzy zapatrywali się na wzgórze w łatwy do pozyskania kamień). W 1873 roku w posiadanie wzgórza zamkowego weszła rodzina Lubomirskich, która na fali mody na romantyczne ruiny starała się zabezpieczyć malowniczy obiekt. Starania te kontynuowało Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, do którego należał zamek od roku 1909 do 1927, kiedy to stał się własnością władz samorządowych. Pozostaje nią do dziś. Struktura zarządzania zamkiem jest skomplikowana – wieżą administruje muzeum regionalne (m.in. sprzedaje bilety wejściowe w niewielkim kantorku we wnętrzu wieży), a resztą wzgórza urząd gminy, który posiłkuje się wsparciem specjalnie zatrudnianych pracowników. Przed kilkoma laty była to zewnętrzna firma, która przez mieszkańców zapamiętana została jako wytrwały inkasent niezwykle wysokich opłat za bilety wstępu. Od 2016 roku opiekę nad zamkiem sprawował zatrudniony przez miasto administrator, łączący funkcje kustosa i dozorca. Funkcja ta obsadzona była aż do 2. połowy 2017 roku, kiedy na stanowisku nastąpił wakat. W tym samym czasie z inicjatywy burmistrza rok 2018 został ogłoszony Rokiem Zamku.

Turystyka

Zamek pod pewnymi względami pełnił funkcję atrakcji turystycznej już w XIX wieku. Oczywiście, ówczesne zainteresowanie elit „starożytnymi ruinami”, ze względu na swój wąski, niemalże jednostkowy charakter nie ma wiele wspólnego ze współcześnie rozumianą

turystyką. Tym niemniej w przyjemności płynącej z pozbawionego pragmatycznego sensu spacerowania po wzgórzu zamkowym doszukiwać się można zapowiedzi zupełnie współczesnych doświadczeń turystycznych. O pewnej demokratyzacji zamku jako miejsca odpoczynku i otwarcia go na szersze „inteligenckie” grupy turystów mówić można od momentu przejścia zamku przez Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości czy po późniejszym wykupieniu zamku przez władze miejskie. Decyzje te z całą pewnością dowodzą, że w głowach decydentów pojawiła się wizja Iłży, w której zamek powinien stać się ogólnodostępnym dobrem o wysokich walorach edukacyjnych i estetycznych.

Wydaje się, że myślenie o zabytku w kategoriach cennego zasobu społeczności lokalnej oraz wartej rozwijania atrakcji turystycznej straciło na dynamice po II wojnie światowej. W opiniach rozmówców pojawia się też głos, że proces ten postępuje do dziś, a do jego kulminacji doszło przed kilkunastu laty. Jak to jest podkreślane, wielu negatywnych zjawisk nadal nie udało się przełamać – w Iłży brakuje np. systemu tablic informacyjnych na temat atrakcji znajdujących się na terenie wzgórza zamkowego i w pozostałych częściach miasta. Braki te od pewnego czasu piętnowane są przez lokalnych społeczników, którzy podejmują również na własną rękę działania mające na celu podniesienie atrakcyjności turystycznej Iłży. Za przykład takich działań służyć może porządkowanie i opisywanie jako atrakcji „malinowego chruśniaka”. Miejsce to – sad wraz z ławeczkami i altanką, położony w sąsiedztwie wzgórza zamkowego, stanowi formę

upamiętnienia pobytu w Iłży Bolesława Leśmiana, który pod wpływem iłżeckich przeżyć napisał m.in. słynne erotyki. Społecznicy podkreślają, że postawę urzędu wobec realizowanej oddolnie inicjatywy można w najlepszym przypadku określić „brakiem przeszkadzania”. Narzekają przy tym, że nie mogą liczyć na wsparcie dla proponowanych przez siebie inicjatyw. Urząd z kolei w swej opowieści o miejscowych atrakcjach i kierunkach rozwoju oferty pomija wątki wskazywane przez społeczników jako najważniejsze i nie wspomina np. o „malinowym chruśniaku”. Nie podejmując się rozstrzygnięcia, która strona w zawilej sytuacji ma rację, stwierdzić należy, że na braku porozumienia z pewnością traci miasto i jego potencjał. Na potrzeby niniejszego raportu warto zwrócić jednak uwagę na przedstawiane przez obie strony podobieństwa i różnice we wskazywanych jako pożądane kierunkach rozwoju iłżeckiej oferty turystycznej.

Zdaniem rozmówców wszystkie osoby trafiające do Iłży w celach turystycznych, przyjeżdżają tu z powodu zamku. Zgadzają się oni także w diagnozie, że grupa „turystów docelowych” stanowi raczej mniejszą część ruchu turystycznego. Większość stanowią bowiem osoby, które przejeżdżają w pobliżu – czy to „dziwiałką”, łączącą Radom z Rzeszowem, czy też nieco odleglejszą krakowsko-warszawską „siódemką”. Jak podkreślają rozmówcy, duża część odwiedzających pojawia się w Iłży także przy okazji odwiedzania innych pobliskich atrakcji – np. parku tematycznego w Bałtowie, pobliskiego Bodzentyna czy arboretum w Marculach. Rozmówcy są też zgodni, że celem Iłży powinny być działania mające na celu zatrzy-

manie przyjezdnych na możliwie jak najdłuższy czas. O ile jednak wszyscy potwierdzą, że krokiem w tym kierunku jest rozwój oferty zamku i rozbudowa bazy noclegowej i lokalnej gastronomii, to już kształtowanie kolejnych pozycji na liście atrakcji turystycznych byłoby zapewne przedmiotem różnicy zdań. W wypowiedzi pracownika urzędu na najbardziej rozwojowe z perspektywy Iłży obiekty wyrastają tereny rekreacyjne przy iłżeckiej zalewie oraz zabytkowa kolejka wąskotorowa. Aktywiści z kolei stawiają na turystykę kulturową – ekspozycje wątków związanych z lokalną historią, piesze i rowerowe rajdy do ważnych miejsc w okolicy, imprezy o charakterze pikników historycznych. Przykładem takiego działania jest z całą pewnością seria przedsięwzięć związanych z „malinowym chruśniakiem” – łączy on wszystkie wskazane powyżej wątki.

Społecznikowska inicjatywa Roku Leśmianowskiego znalazła swoich kontynuatorów. W ślad za „malinowym chruśniakiem” w Iłży pojawiają się zaczęły kolejne inicjatywy nawiązujące do twórczości Leśmiana. Na ich czele wskazać należy serię leśmianowskich z nazwy produktów, które można kupić np. w lokalnych lodziarniach (tzw. *Tajemnik*), cukierni (*Znikomek*) czy kwiaciarniach (*Mątewka*).

Jak zostało wspomniane, zdaniem aktywistów organizacja tych inicjatyw nie spotkała się ze wsparciem ze strony miasta. Z kolei przedstawiciele miasta, opisując ofertę turystyczną Iłży, o podjętym przez społeczników przedsięwzięciu w ogóle nie wspominali.

Wpływ zabytku na lokalną społeczność

Oferta kulturalna

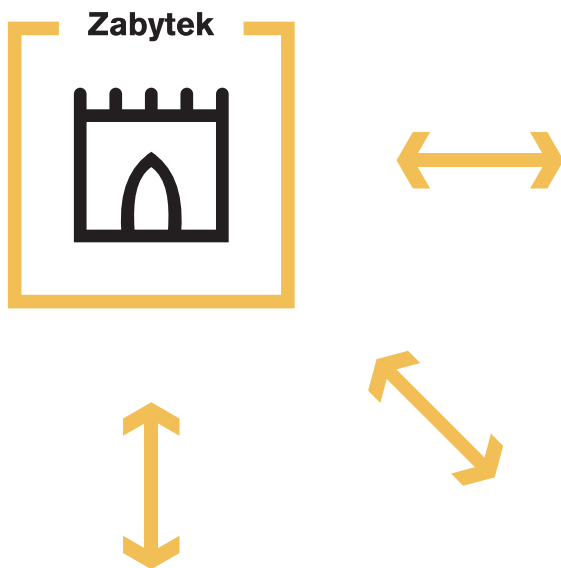
Na zamku dzieje się zdecydowanie mniej, niż wskazywałby na to potencjał i ranga miejsca. Zamek jest miejscem tylko jednego cyklicznego wydarzenia, turnieju rycerskiego, który spotyka się z coraz mniejszym zainteresowaniem.

Największą atrakcją jest wieża, która góruje nad wzgórzem zamkowym i całą okolicą, stanowiąc znakomity punkt widokowy. U jej stóp, w dwóch zrekonstruowanych pomieszczeniach, zapoznać się można z wystawami poświęconymi historii zamku.

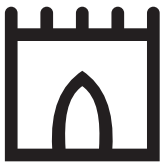
Ekonomia

Zamek nie posiada jeszcze tak mocnej marki jak inne słynne polskie zamki. Okazuje się też, że rola zamku w miejscowej gospodarce jest znikoma.

Układ ten przypomina zamknięte koło: ruch turystyczny wywołany przez zamek nie jest wystarczający, by w ślad za nim pojawiły się miejsca noclegowe czy lokale gastronomiczne. Ci turyści, którzy w Iłży się pojawiają, nie mają gdzie wydawać pieniędzy – brakuje lokali, nie ma gdzie zostać na nocleg.

Zabytek

Środowisko naturalne

Na tle ruchu tranzytowego generowany przez zamek ruch samochodowy jest praktycznie niezauważalny, zwłaszcza że autokary parkują na leżącym tuż koło trasy parkingu poniżej zamku.

Wpływ zamku na środowisko naturalne jest niewielki, sprowadza się do kosmetycznych zmian w wyglądzie i aranżacji najbliższego (na pół dzikiego) otoczenia zabytku.

Tożsamość lokalna

Zamek, przynajmniej w deklaracjach, to ważny składnik lokalnej tożsamości. Iłżanie czują się do niego przywiązani.

Za deklaracjami nie idzie jednak zwyczaj odwiedzania zamku. Brakuje powodów, by na zamku być, dlatego zamek raczej „znika” z pola widzenia mieszkańców, którzy czas wolą spędzać np. nad zalewem.

Jakość życia

przestrzeń, infrastruktura, subiektywna jakość

Zamek jest daleko i blisko – widać go z każdego punktu miasteczka, ale jest to przestrzeń autonomiczna, niezwiązana bezpośrednio z resztą miasta.

Trudno stwierdzić jakkolwiek wpływ zamku na przestrzeń miejską. Prace remontowe zmieniają standard wyłącznie wzgórze zamkowego, tak jak inwestycje prowadzone w miasteczku w żadnej mierze nie oddziałują na teren zamku.

Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości

Zarówno pracownicy urzędu miasta, przedstawiciele lokalnych inicjatyw, jak i mieszkańcy podkreślają wielki potencjał Iłży, który leży nie tylko w jakości, lecz również w liczbie znajdujących się na terenie miasta zabytków i atrakcji.

Tak duża liczba zabytków stwarza ogromny potencjał dla miasta. Następnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi oferty Iłży są wydarzenia tematyczne. Mimo wspomnianych już niesnasek, wydaje się, że organizowanie lat jubileuszowych dla uczczenia ważnych osób czy miejsc zostało uznane za trafioną inicjatywę. Dostrzega się, że dzięki temu można mówić o pewnej mobilizacji społecznej, łatwiej jest również dotrzeć do odbiorców z promocją. W związku z tym, jak już zostało wspomniane, przyjęty został pomysł ustanowienia roku 2018 Rokiem Zamku w Iłży, co zdaniem entuzjastów pomysłu ma wpłynąć na ilość i kierunek planowanych wydarzeń kulturalnych. Sceptycy podkreślają, że bez szerszej strategii rozwoju turystyki sam Rok Zamku niewiele zmieni. Za potencjał uznać należy zaplanowaną na 2018 rok inicjatywę częściowej odbudowy. W jej ramach powstanie więcej pomieszczeń do zwiedzania. Na zrekonstruowanych murach mają powstać tarasy widokowe. Coraz więcej mówi się też o cyfrowej rekonstrukcji zamku. Takie działania może zwiększyć rozpoznawalność zabytku w Internecie.

Ważnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi turystyki w mieście jest ustanowienie miejskiego Punktu Informacji Turystycznej, który został

połączony z małą izbą pamięci o Bolesławie Leśmianie. Można tam znaleźć wiele różnych produktów pamiątkowych, promujących zamek i miasto. Do wykonania i praktyki działania Punktu zastrzeżenia zgłaszają społecznicy. Przedstawiciele urzędu podkreślają jednak, że jest to ważny krok w turystycznym rozwoju miasta, który ułatwia i centralizuje dostęp do informacji na temat Iłży oraz dostępnych w niej atrakcji.

Bardzo owocna dla wzrostu atrakcyjności miasta jest, według pracownika urzędu, współpraca nawiązana z pobliskim Nadleśnictwem Marcule. Jak już było wspomniane, od niedawna działa tam arboretum – leśny ośrodek edukacji przyrodniczej, który od otwarcia przyciąga całe rzesze gości (zwłaszcza wycieczek szkolnych). Współpraca między Iłżą a Marculami polega obecnie głównie na udostępnianiu sobie nawzajem miejsc do promocji swoich działań na sezonowych wydarzeniach w Centrum Edukacji Przyrodniczej (Marcule) czy na terenie zamku (w trakcie Turnieju Rycerskiego). Rozmówcy zauważają, że od otwarcia arboretum w Iłży pojawiło się zauważalnie więcej gości. Dla odwiedzających Marcule Iłża jest po drodze i w trakcie weekendowej wycieczki łatwo jest na chwilę zatrzymać się przy zamku.

Najsilniejszym i najbardziej widocznym czynnikiem, który sprzyja rozwojowi atrakcyjności Iłży, jest zaangażowanie pasjonatów tego miasta oraz stowarzyszeń. Organizują one wiele wydarzeń kulturalnych, z własnych pieniędzy stawiają tablice informacyjne (tablice znajdujące się obecnie przy domu Sunderlandów zosta-

ty sfinansowane przez Iłżeckie Towarzystwo Naukowo-Historyczne oraz lokalnych darczyńców). Tworzą oni dużą siłę napędową do rozwoju oferty turystycznej, lecz również do zaangażowania społeczności lokalnej, która obecnie nie wyraża dużego zainteresowania wydarzeniami organizowanymi na terenie miasta. Połączenie potencjałów urzędu i strony społecznej z całą pewnością przyniosłoby korzyści miastu.

Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości

Wszyscy badani zgadzali się co do dwóch największych trudności dla rozwoju atrakcyjności Iłży. Pierwszą jest brak jednej osoby, jednego ośrodka, który byłby w stanie połączyć wszystkie dostępne tu zabytki w jedną ofertę. W mieście komunikacja między poszczególnymi instytucjami (Urząd Miasta Iłża, Iłżeckie Towarzystwo Naukowo-Historyczne, lokalny kościół, Ośrodek Sportu i Rekreacji) jest na niskim poziomie. Trudno jest zaplanować całodniową wycieczkę, gdyż musi to zostać ustalone z każdą instytucją oddzielnie. W obecnej chwili nie ma takiej osoby, do której obowiązków należałoby utrzymywanie wszystkich zaangażowanych w kontakcie i przygotowanie pełnej oferty turystycznej. Rozdrobnienie opieki i kontroli i wiążące się z tym zaniedbanie niektórych zabytków może doprowadzić do ich utraty w przyszłości.

Drugim najważniejszym czynnikiem hamującym rozwój Iłży jest brak rozwiniętej oferty gastronomicznej i noclegowej.

Obecnie ofertę gastronomiczną utrzymują

raczej lodziarnie i piekarnie, które zdobyły już renomę w regionie. Brak dobrego miejsca, gdzie turyści mogą zamówić posiłek, jest sporym utrudnieniem w planowaniu wycieczek do Iłży. Podobnie jest z miejscami noclegowymi, które są raczej nastawione na pojedynczych turystów przejezdnych (pokoje sypialne na stacji benzynowej) czy rodzin (domki kempingowe). Wszyscy aktorzy zaangażowani w tworzenie oferty kulturalno-turystycznej miasta widzą problem braku miejsca, gdzie wycieczki mogłyby się zatrzymać na noc.

Pracownicy instytucji kulturalnych Iłży zauważają też problem w powtarzalności, małej innowacyjności wydarzeń organizowanych dla mieszkańców miasta. Zdaniem rozmówców największe wydarzenie organizowane przez urząd miasta, Turniej Rycerski, z roku na rok przyciąga coraz mniejszą publiczność i uważają, że największym tego powodem jest brak nowych rozwiązań, pomysłów, które urozmaiciłyby te wydarzenia.

Ważnym czynnikiem utrudniającym rozwój turystyki w Iłży jest brak dobrze rozplanowanych kierunkowskazów oraz tabliczek informacyjnych. Tablica znajdująca się przy wejściu na zamek od tyłu jest postawiona za siatką i ma niewielką czcionkę, co, zdaniem rozmówców, sprawia, że treść jest mało czytelna, szczególnie dla osób starszych.

Problemem, który może być trudny do rozwiązania, jest konflikt na tle renowacji zamku. Z jednej strony miasto wraz z muzeum starają się uatrakcyjnić tę przestrzeń poprzez odbudowywanie i udostępnianie nowych

komnat oraz np. stworzenie „małpiego gaju”. Z drugiej strony przedstawiciele stowarzyszeń twierdzą, że obecne zmiany nie mają dużo wspólnego z oryginalnym stanem budynku, przez co traci on swoją historyczną wartość.

Dużym wyzwaniem dla ambitnych planów na 2018 rok jest konieczność połączenia imprez okolicznościowych związanych z Rokiem Zamku z planowaną odbudową, która z pewnością będzie się wiązać z ograniczeniem dostępu do zamku. Przebudowa dziedzińca zamku górnego może pozytywnie wpłynąć na wygląd zabytku, jednak nie rozwiązuje pilnej potrzeby stworzenia tam warunków na stałą ekspozycję wystaw, które mogłyby zatrzymać odwiedzających na więcej czasu.

Kolejnym czynnikiem utrudniającym rozwój atrakcyjności Iłży jest brak skutecznej promocji. Osoby starsze narzekają, że nie otrzymują informacji o wydarzeniach i dowiadują się o nich za późno. Pracownica lokalnej instytucji kulturalnej twierdzi, że bardzo trudno jest dotrzeć zarówno do młodych, jak i do starszych mieszkańców Iłży. Z jednej strony brakuje odpowiedniej promocji dostosowanej do seniorów zamieszkujących miasto, z drugiej strony internetowe z informacjami o mieście (nie licząc stron na portalu Facebook i strony Towarzystwa Naukowo-Historycznego) są nieaktualizowane. Informacja o Turnieju Rycerskim na stronie internetowej pokazuje informacje z 2015 roku, a jest to najpopularniejszy i największy punkt programu miasta zarówno dla mieszkańców, jak i społeczności z dalszych regionów.

Ostatnia ze wskazanych przez rozmówców barier w rozwoju turystyki to brak strategii rozwoju tej kluczowej zdaniem rozmówców branży. Wszyscy wiedzą, że zamek jest kluczowy, ale brakuje uzgodnionej opinii, jak z tego potencjału korzystać.

Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku w Iłży

- Stworzenie dokumentu strategicznego, stanowiącego podstawę dla działań zwiększających potencjał miasta. Z całą pewnością dokument taki nie zadowoli wszystkich zważonych stron, ale ma szansę ukierunkować i uporządkować działania, by składały się one w jedną całość. Wydaje się także, że o ofercie zabytków i atrakcji Iłży należy myśleć w sposób całościowy, zbierając potencjał miejsc, instytucji, stowarzyszeń, a także przedsiębiorców.
- Rozbudowanie kalendarza imprez o nowe przedsięwzięcia, z większym naciskiem na realizację dobrych pomysłów działaczy społecznych.
- Wprowadzenie systemu oznaczeń zabytków i innych atrakcji.
- Poprawienie oświetlenia zamku.
- Rozwinięcie bazy noclegowej i gastronomii poprzez wspieranie działających na tym polu przedsiębiorców przez urząd, np. poprzez ulgi czy wyznaczenie specjalnych sektorów turystycznych, przeznaczonych na rozwój tej właśnie branży.
- Podniesienie jakości komunikacji na poziomie urzędu od strategicznych decyzji (jaki typ turysty ma zostać przyciągnięty do Iłży) do małych, ale ważnych detali (aktualizacja strony WWW).

IV. OROŃSKO, CENTRUM RZEŻBY POLSKIEJ

Podstawowe informacje o Orońsku

Podstawowe informacje o Centrum Rzeźby Polskiej

Turystyka

Wpływ zabytku na lokalną społeczność

Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości

Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości

Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku w Orońsku

Podstawowe informacje o Orońsku

Orońsko to wieś leżąca na południu województwa mazowieckiego, w powiecie szydłowieckim, ok. 15 km od Radomia i 100 km od Warszawy. Największym i najbardziej rozpoznawalnym zabytkiem Orońska jest dziewiętnastowieczny zespół dworski, który od lat 70. stanowi siedzibę Centrum Rzeźby Polskiej. W poniższej analizie będziemy bliżej przyglądać się oddziaływaniu tego zabytku na atrakcyjność miejscowości. W gminie Orońsko znajduje się również zabytkowy cmentarz w Krogulczy Mokrej. W 1920 roku postawiono tam pomnik nagrobny ku czci żołnierzy poległych w bitwie pod Kowalą w trakcie powstania styczniowego, a w 1991 roku tablicę upamiętniającą ofiary II wojny światowej. Z kolei niedaleko Tomaszowa, na terenie cmentarza wojskowego, podczas prac wykopaliskowych odkopano okrągłe, 7-metrowe mauzoleum z jasnego piaskowca. Obiekt został wzniesiony ku czci żołnierzy armii austro-węgierskiej poległych w I wojnie światowej.

Dzieje osadnictwa na terenie Orońska sięgają czasów prehistorycznych. Pierwsze odnalezione ślady cywilizacji pochodzą sprzed setek tysięcy lat. Na tereny dzisiejszej gminy osadników przyciągały bogate złoża krzemienia czekoladowego, który dawnym mieszkańcom służył do konstruowania narzędzi. Podczas badań archeologicznych odkryto tu krzemienne narzędzia (otoczaki, zgrzebła) oraz najsatsze w Europie szyby wydobywcze tego surowca sprzed ok. 12 tys. lat. Należą one do najstarszych śladów działania człowieka na terenach Polski. Wykopaliska i złoża krzemienia sprowadzają

do regionu wielu naukowców, a duże badania prowadzi m.in. Polska Akademia Nauk. Dzięki działalności Stowarzyszenia Odnowy i Rozwoju Gminy Orońsko krzemień czekoladowy i wykopaliska stały się jednym z symboli regionu.

W 1978 roku na listę pomników przyrody ożywionej wpisany został 350-letni dąb „Czwartak”, a dzięki zabiegom Stowarzyszenia wyznaczono dwa szlaki turystyczne – pieszy i rowerowy.

Podstawowe informacje o Centrum Rzeźby Polskiej

Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku mieści się w dziewiętnastowiecznej dworskiej posiadłości pałacowo-parkowej. Oficjalnie uznaje się, że kompleks został założony przez Józefa Brandta – malarza-batalistę, który uchodzi za najświetniejszego i legendarnego właściciela posiadłości.

Od lat 60. XX wieku Orońsko pozostawało w kręgu zainteresowań rzeźbiarzy i ośrodków artystycznych. Odbywały się tu spotkania, plenery i wystawy artystyczne. Na początku lat 70. powołano Ośrodek Pracy Twórczej Rzeźbiarzy, który w 1974 roku przemianowano na Centrum Rzeźby Polskiej. Obecnie w skład obiektów Centrum Rzeźby przeznaczonych do zwiedzania wchodzi: Pałac Józefa Brandta, Galeria „Kaplica”, Galeria „Oranżeria”, Galeria „Wozownia”, Muzeum Rzeźby Współczesnej, Ogród Rzeźby Współczesnej. Ponadto, na terenie obiektu znajdują się również budynki, które spełniają różne funkcje, m.in: specjalistyczne pracownie dla rzeźbiarzy, Dom

Rzeźbiarza, w którym obecnie jest nim niewielki hotel dysponujący 24 miejscami noclegowymi kawiarnia i stołówka, oficyna – mieszkanie zarządcy.

Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku jest narodową instytucją kultury, podlegającą pod Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Jak głosi statut instytucji, jej działania mają na celu: po pierwsze, tworzenie warunków do uprawiania twórczości, prowadzenia badań i upowszechniania sztuki oraz międzynarodowej wymiany artystycznej; po drugie – prowadzenie edukacji kulturalnej oraz wzbudzanie zainteresowania kulturą i sztuką; po trzecie – ochronę i opiekę nad kompleksem pałacowo-parkowym związanym z tradycjami artystycznymi Józefa Brandta. Misją Centrum Rzeźby, jak wskazuje jej dyrekcja, jest przede wszystkim służenie sztuce przestrzennej i jej promocja, ale także zbudowanie parku rzeźby. Centrum chciałoby bowiem stworzyć pierwszy w Polsce „z prawdziwego zdarzenia” park rzeźby usytuowanym w pozamiejskim krajobrazie.

Centrum zapewnia kilka przestrzeni wystawienniczych, dostępnych do zwiedzania (koszt wynosi zwykle 5 lub 7 zł za osobę). Obecnie obiekt prezentuje łącznie ponad 20 wystaw rocznie. W swojej rezydencji – ok. 15, w różnych miejscach w Polsce lub za granicą – ok. 10. Centrum organizuje również kilka dorocznych imprez plenerowych, które mają zasięg regionalny (Kielce-Radom). Do programu imprez należą takie pozycje, jak: Noc Muzeów, Niespodziewany Początek Jesieni, impreza ekologiczna - Dzień Ziemi. Na imprezy plenerowe przybywa średnio od tysiąca do trzech

tysięcy osób. Duże wydarzenia, jak Niespodziewany Początek Jesieni, mają już swoją tradycję, są cykliczne, znane w powiecie, dzięki czemu ściągają indywidualnych przyjezdnych. Centrum prowadzi również program współpracy artystycznej z polskimi i zagranicznymi uczelniami artystycznymi. Instytucja prowadzi też rozbudowaną działalność wydawniczą, w ramach której publikowany jest m.in. „Kwartalnik Rzeźby Orońsko”.

Centrum przykładą także bardzo dużą wagę do edukacji. Propozycje zajęć edukacyjnych skierowane są głównie do mieszkańców okolicznych miejscowości i dostosowywane do różnych grup wiekowych uczestników. Najbardziej rozbudowana jest oferta dla szkół i przedszkoli, która obejmuje różne etapy nauczania. Oferta łączy zajęcia praktyczne (warsztaty plastyczne) z elementami teorii, które w założeniu mają umożliwić realizowanie programów kształcenia zintegrowanego i różnych przedmiotów. Oferta skierowana do dorosłych obejmuje głównie wykłady poświęcone rzeźbiarzom i ich twórczości. Dla rodzin (dzieci i rodziców) Centrum oferuje niedzielne rodzinne warsztaty plastyczne. Natomiast o ofertę dla osób starszych szczególnie dba Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju Gminy Orońsko, które w porozumieniu z Centrum Rzeźby organizuje imprezy dla seniorów, które odbywają się w pałacu lub Muzeum Rzeźby Współczesnej. Należy zaznaczyć, że dla mieszkańców gminy Orońsko zajęcia edukacyjne Centrum prowadzone są nieodpłatnie.

Turystyka

Bogata, dostosowana do potrzeb oferta edukacyjna przygotowana przez zespół edukatorów przyciąga przede wszystkim szkoły. Najbardziej liczną grupę osób odwiedzających Centrum Rzeźby Polskiej stanowią właśnie wycieczki szkolne oraz inne grupy zorganizowane – przeważnie, ze względu na dużą ilość czasu wolnego – emeryci zrzeszeni w organizacjach seniorskich. Według szacunków prowadzonych przez dyrekcję Centrum wycieczki zorganizowane stanowią ok. 80% całego ruchu turystycznego w placówce.

Drugą najliczniejszą grupą odwiedzających są koneserzy sztuki. Centrum Rzeźby Polskiej jest instytucją rozpoznawalną w kręgach artystów i historyków sztuki, często gości dzieła twórców znanych w tym środowisku, a czasem również wśród masowego odbiorcy. Wystawy najśłynniejszych rzeźbiarzy, malarzy czy performerów przyciągają pasjonatów sztuki, w większości przybywających do Orońska właśnie ze względu na wystawianą w Centrum ekspozycję.

Dla dyrekcji Centrum zaskoczeniem jest mała liczba odwiedzających przybywających z Radomia – najbliższej usytuowanego większego miasta. Dzieje się tak pomimo ogłoszeń zamieszczanych w lokalnych, radomskich rozgłośniach radiowych. Wynika to po pierwsze z braku współpracy pomiędzy władzami miasta a dyrekcją Centrum. W konsekwencji miejskie instytucje kulturalne nie zachęcają ani mieszkańców, ani turystów do odwiedzenia Orońska. Ponieważ jest ono całkowicie niezależne administracyjnie od Radomia – należy do

powiatu szydłowieckiego – samorząd powiatu radomskiego nie ma interesu w promowaniu Centrum Rzeźby Polskiej. Po drugie, pomimo niedużej odległości między miejscowościami poważny problem stanowi komunikacja. Transport publiczny, szczególnie w weekendy, jest bardzo ograniczony, co utrudnia turystom dotarcie z Radomia do Orońska.

Nie tylko wystawiane eksponaty przyciągają do Orońska przyjezdnych. Artystom i studentom kierunków artystycznych udostępniane są pracownie i baza noclegowa na terenie dworku, a kilka razy w roku organizowane są również plenery rzeźbiarskie lub malarskie, interdyscyplinarne, w których uczestniczą studenci różnych kierunków (np. architektury krajobrazu) i uczelni nie tylko artystycznych (np. SGGW, Politechniki). Centrum Rzeźby współpracuje z uczelniami artystycznymi z kilku miast Polski (Gdańska, Warszawy, Szczecina, Poznań, Torunia i Wrocławia) i Europy (Budapeszt, Ryga, Bruksela, Ostrawa). Ponadto organizowane są konferencje naukowe, które ściągają do Orońska ok. 200 osób.

Liczba wizytujących Centrum Rzeźby Polskiej nie zmienia się od lat. Rokrocznie placówkę odwiedza ok. 15 tys. osób.

Wpływ zabytku na lokalną społeczność

Oferta kulturalna

Centrum Rzeźby zapewnia zróżnicowaną ofertę kulturalną: wystawienniczą, edukacyjną, naukową, artystyczną i rekreacyjną (imprezy plenerowe).

Z oferty korzystają przyjezdni - artyści, grupy zorganizowane, szkoły, w mniejszym stopniu lokalni mieszkańcy.

Centrum zapewnia bezpłatną edukację kulturalno-artystyczną dla mieszkańców gminy Orońsko. Edukatorzy prowadzą projekty dla okolicznych szkół i placówek, w tym ośrodka wychowawczego.

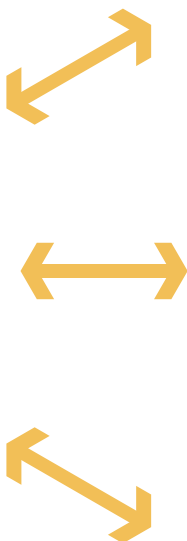
Tożsamość lokalna

Mieszkańcy nie postrzegają Centrum Rzeźby jako swojego miejsca. Z badania wynika, że to artyści bardziej traktują Centrum jako ich miejsce.

Park jest tą przestrzenią, w której mieszkańcy czują się dobrze i za którą mogliby tęsknić. Choć mieszkańcy rzadko odwiedzają wnętrza Centrum, obiekt jest tym miejscem w Orońsku, z którego są dumni.

Mieszkańcy coraz chętniej przyznają się do Orońska, choć raczej nie jest to wpływ Centrum.

Zabytek

Jakość życia

przestrzeń, infrastruktura, subiektywna jakość

Mieszkańcy Orońska rzadko odwiedzają galerie będące częścią Centrum Rzeźby Polskiej. Chętnie za to spędzają czas w należącym do Centrum Rzeźby parku.

Ważną dla społeczności lokalnej instytucją jest Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju Gminy Orońsko, które animuje życie kulturalne gminy.

Ekonomia

Centrum Rzeźby Polskiej jest jednym z największych pracodawców w gminie. Wpływ placówki jest więc widoczny z perspektywy lokalnego rynku pracy.

Poza tym oddziaływanie Centrum na gospodarkę regionu jest bardzo skromne.

Środowisko naturalne

Z jednej strony Centrum Rzeźby wykorzystuje walor środowiska naturalnego do instalacji artystycznych oraz do działań edukacyjnych.

Z drugiej strony twórcze działania w przestrzeni parku mają zwracać uwagę na potencjał środowiska i potrzebę ochrony krajobrazu naturalnego.

Czynniki sprzyjające rozwojowi atrakcyjności miejscowości

Centrum Rzeźby Polskiej jest instytucją rozpoznawalną i uznaną w świecie artystycznym nie tylko w Polsce, ale i w Europie. Swoje prace wystawiają tu artyści znani nie tylko w swoim środowisku, lecz często również rozpoznawani przez masowego odbiorcę. Prestiż miejsca i jakość wystawianych w nim prac regularnie przyciąga koneserów sztuki, przybywających do Orońska specjalnie do Centrum Rzeźby Polskiej. Ich determinację potwierdza fakt, że nawet przy utrudnieniach w ruchu drogowym (spowodowanych remontami dróg i wyznaczonymi objazdami), liczba osób odwiedzających Centrum nie zmalała.

Dodatkowym atutem miejsca jest prężnie działające Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju Gminy Orońsko. Stowarzyszenie współpracuje z Centrum Rzeźby Polskiej przy organizacji różnych wydarzeń skierowanych do społeczności lokalnej i korzysta z udostępnianej mu przestrzeni. Jego filozofia opiera się na inkubowaniu różnych inicjatyw lokalnych, które dzięki wsparciu Stowarzyszenia, przez pączkowanie, z czasem stają się samodzielnymi i samowystarczalnymi organizacjami. Przykładem takiego działania jest lokalny zespół muzyczny, który wyrósł ze Stowarzyszenia, jednak z czasem stał się odrębnym bytem.

Atutem Orońska są również inne, poza Centrum Rzeźby i dworem, w którym mieści się jego siedziba, atrakcje turystyczne – kilka obiektów zabytkowych, pomniki przyrody (np. wspomniany wcześniej dąb „Czwartak”) oraz

szlaki turystyczne i stawy. Przy odpowiedniej polityce informacyjnej prowadzonej przez gminę, Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju oraz samego Centrum Rzeźby Polskiej Orońsko ma szansę stać się miejscowością odwiedzaną w ramach jednodniowych wycieczek turystycznych.

Czynniki hamujące rozwój atrakcyjności miejscowości

Poza wspomnianą wcześniej ubogą bazą noclegową i gastronomiczną czynnikiem hamującym rozwój atrakcyjności Orońska, w tym potencjał Centrum, jest infrastruktura komunikacyjna. Zdaniem prezesa Stowarzyszenie Odnowy i Rozwoju Gminy Orońsko nie wykorzystywano możliwości, jakie dawał szlak komunikacyjny e-77, który przez wiele lat przebiegał przez Orońsko – obecnie trasa S-7 omija Orońsko, co spowodowało brak możliwości pozyskania przypadkowych turystów.

Problemem jest również słaba promocja atrakcji gminy w mediach ogólnopolskich, brak oferty turystycznej w biurach podróży, a przede wszystkim brak spójnego przepływu informacji, który byłby bardzo cenny dla przyjezdnych, zatrzymujących się w Centrum Rzeźby, a chcących skorzystać z infrastruktury około turystycznej.

Rekomendacje dotyczące funkcjonowania zabytku w Orońsku

- Organizacja większej liczby cyklicznych imprez kulturalnych w Centrum Rzeźby, np. koncertów muzyki kameralnej w przestrzeni zabytku, z czego mogliby skorzystać zwłaszcza starsi mieszkańcy
- Tworzenie wystaw artystycznych we wnętrzach galerii Centrum Rzeźby poświęconych lokalnej historii lub innemu aspektowi bliskiemu mieszkańcom wsi.
- Prowadzenie działań artystycznych rzeźbiarzy skupionych w Centrum Rzeźby poza murami placówki – sztuka publiczna współtworzona przez mieszkańców.
- Współpraca pomiędzy Centrum Rzeźby a urzędem gminy – możliwość organizacji wspólnych wydarzeń, szukanie mecenasów kultury.
- Stworzenie przez instytucje samorządowe spójnego systemu informacji oraz mapy/szlaku atrakcji turystycznych dla jednodniowych turystów.
- Ustanowienie społecznego opiekuna zabytków.